

DOMÈNEC ESCORSA A ANDORRA

Incrustada en la línia divisòria entre dos grans estats, Andorra és sense dubte **un país de frontera**¹. Aquesta singularitat està en la base de l'evolució del país a la darrera centúria. Les confrontacions europees del segle XX i la societat que se'n deriva marcaran profundament el devenir del país. D'entrada les conteses forçaran el tràfec de persones algunes de les quals es relacionaran amb Andorra, com **Lluís Capdevila**² o **Josep Puig i Cadafalch**. En l'àmbit de les avantguardes artístiques gaudirem del treball de dos dels arquitectes més destacats del panorama espanyol: **Domènec Escorsa** i **Josep Maria Sostres**. Es tracta de dues persones marcades per la derrota, de dos exiliats, un a l'exterior i un altre a l'interior. Domènec Escorsa formarà part de la primera generació d'arquitectes racionalistes i patirà com ells les desgràcies de la guerra i l'exili. Josep Maria Sostres, per la seva part, pertany a una segona generació que viu sota la reaccionària dictadura franquista. Malgrat les adverses circumstàncies personals i professionals mantindran la flama de l'avantguarda arquitectònica: **El Racionalisme**, que és en realitat el **Cubisme arquitectònic**³.

Domingo Escorsa i família a Béziers (c. 1955) de l'Arxiu de Dolores Escamilla Escorsa reproduït per Henry Vicente Garrido en la revista *Arquitectos* de juny de 2010. Fotografia de Josep Maria Sostres treta d'Internet.

¹ La condició d'estat fronterer ha tingut un gran pes en la nostra història tal com recullen D. Comes D'Argemir i Joan Josep Pujades en el llibre: *Andorra, un país de frontera. Estudi etnogràfic dels canvis econòmics, socials i culturals*, 1997.

² Lluís Capdevila i Vilallonga, (Barcelona 1895, Andorra la Vella 1980). Escriptor, periodista i llibretista de sarsueles com la coneguda "Cançó d'amor i de guerra". Publicà entre altres el **llibre d'Andorra** on fa referència a la magnificència de l'hotel Rosaleda d'Encamp.

³ Carmen Rábanos, *Racionalismo y pensamiento arquitectónico en Europa. El caso de España*, curs de doctorat del Departament de Història del Arte de la Universidad de Zaragoza 1993-1994.

llarga! Els arquitectes no intenten fer res modern. Les autoritats van disoldre el nostre grup. L'Illescas amb molt bon esprit, varem parlar molt. Uns quants, pocs, Subirana i jo entre altres, estem "inhabilitados para el ejercicio de la profesion" molt ~~orgullosos~~ orgullosos de tal distincio! Mercadal a Madrid encara no s'atreveix a signar els seus projectes. Trevalla amb un altre arquitecte. L'arquitectura oficial es istil San Lorenzo del Escorial (com se pot veure al grandios "Ministerio del Aire" en construccio) La gent pobre i de classe mitja no tenen pisos, pero vingan ministeris i locals per la Falange, Les noies mal vestides com no les habiam vist mai a Barcelona. Moltes coses a les botigues, pero a preus

Retall de la carta que Josep Lluís Sert envia a Escorsa des de Nova York el 5 d'abril de 1947 per explicar-li com de malament estar l'arquitectura a Espanya després de poder visitar Barcelona per estar al costat de la seva mare greument malalta gràcies a la protecció americana. (ANC1-835-T-52).

EL RACIONALISME

El canvi de segle va suposar un esclat de moviments artístics que volien refer l'anodina societat europea de cap i de nou. Les revolucionàries visions del món i de l'home de pensadors com **Sigmund Freud** (1856-1939), **Albert Einstein** (1879-1955), **Martin Heidegger** (1889-1976) o **Ludwing Wittgenstein**⁴ (1889-1951) i l'aparició de noves formes d'expressió com la **fotografia** i el **cinema** seran la base d'un seguit **ismes artístics**⁵ que sacsejarà els fonaments de la benpensant burgesia⁶. En arquitectura en donaran el **Neoplasticisme**, el **Racionalisme**, el **Constructivisme** o el **Futurisme**.

El **Cubisme**, com despectivament es va denominar, aspirava a superar l'única forma de figuració acceptada des del Renaixement: **la perspectiva**. La visió estàtica donava pas a la superposició de les diferents cares de l'objecte. Per facilitar aquesta rotació de l'objecte en l'espai era necessari "**cubicar-lo**", és a dir, reduir els seus volums a sòlids platònics⁷. **Juan Gris**, en 1924, en el llibre **De les possibilitats de la pintura** veu una forta analogia entre arquitectura i pintura, és a dir, entre **Cubisme** i **Racionalisme**. Gris estableix les diferències entre construcció i arquitectura al definir-les com:

CONSTRUCCIÓ: *Un automòbil no és una arquitectura, sinó una construcció més o menys perfeccionada. Ni és una síntesi més que en el seu sentit utilitari. Pot dividir-se en òrgans, cadascun dels quals conserva una vida pròpia i una personalitat molt marcada.*

ARQUITECTURA: *Totes les construccions del món natural, sigui orgànic, sigui inorgànic, són arquitectures. És l'estructura molecular d'un cos el què, al diferenciar-lo d'altres cossos li dona una individualitat. A una arquitectura no és possible desmuntar-la en peces que continuïn conservant, cadascuna d'elles, autonomia o una vida aïllada. Un fragment d'arquitectura només pot ser un tros estrany i truncat, sense existència més que en el lloc on es troba.*

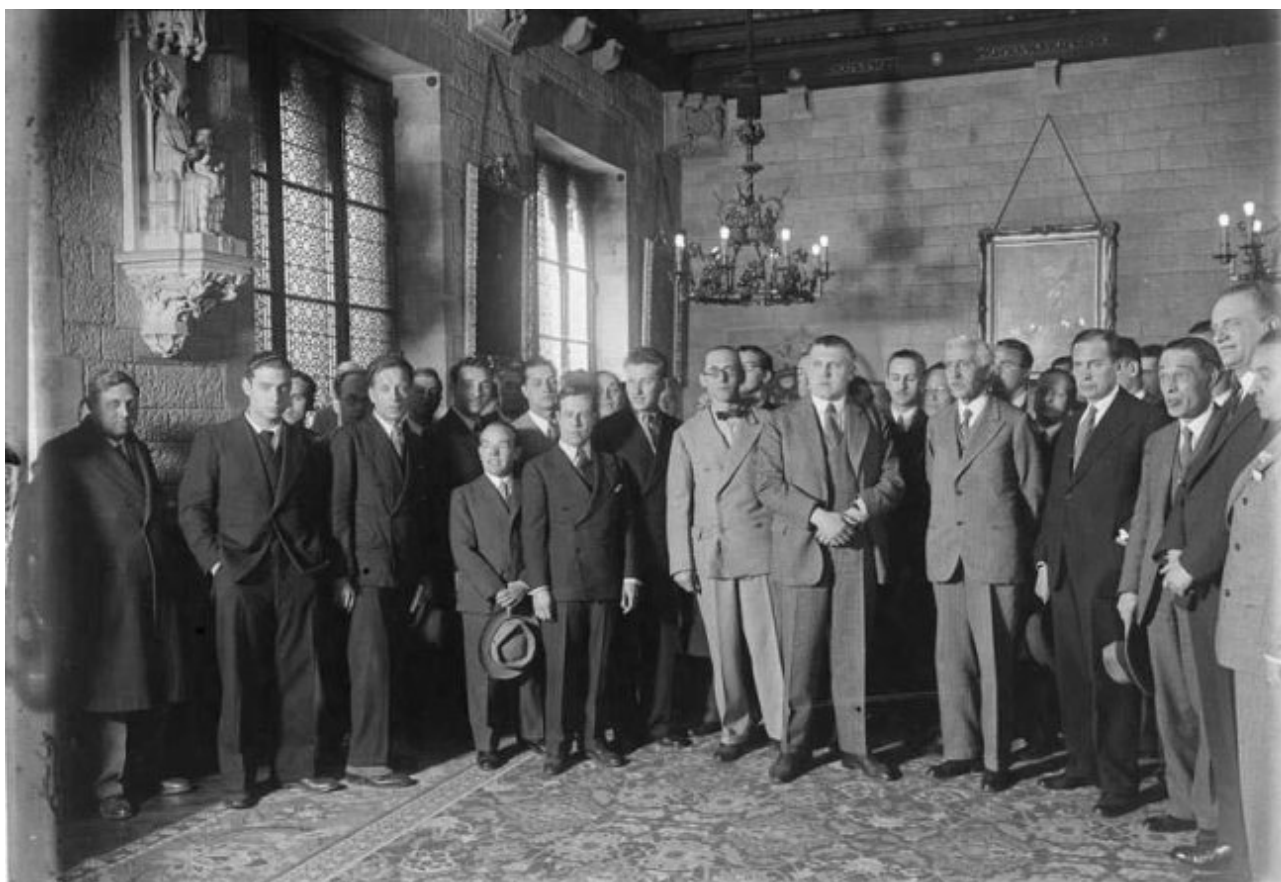
⁴ El filòsof L. Wittgenstein i l'arquitecte A. Loos, considerat un dels impulsors del Racionalisme, van mantenir una estreta amistat fins al punt de què Loos va arribar a dir: *tu ets jo i jo sóc tu*. L'arquitecte cercava un llenguatge lògic i una actitud estètica comparable a la filosofia de Wittgenstein. Per la seva banda, el pensador construirà una casa per la filla del filòsof Arthur Schopenhauer seguint les indicacions de Loos (Ibidem).

⁵ Impressionisme (1874), Neoimpressionisme (1884), Postimpressionisme (1910), Fauvisme (1905-1907), Cubisme (1907-1914), Expressionisme (1905-1913), Futurisme (1909-1914), Dadaisme (1915-1922), Surrealisme (1924-1939), Suprematisme (1915-1919), Constructivisme (1913-1920), Neoplasticisme...

⁶ Fernando Agrasar en l'article *Cubismo y arquitectura racionalista. La vanguardia aceptada* (ruc.udc.es) comenta la discussió acalorada que es va donar en la cambra alta francesa on un diputat va patir un col·lapse al defensar vivament el rebuig a tal degenerada expressió artística. L'incident es va tancar amb el consell del socialista i francmaçó Marcel Sembat: *Quan un quadre li sembli dolent, té vostè un dret indiscutible: no mirar-lo i passar a un altre; però no cridi als gendarmes!*

⁷ Ibidem.

El Racionalisme s'imposarà com a estil arquitectònic amb els seus volums purs, geometries simples i textures elementals⁸ marcant l'evolució de la disciplina al llarg del segle XX. El seu gran gurú serà **Le Corbusier** fins al punt de considerar-lo com el creador d'aquest moviment. L'arquitecte suís assolirà un gran èxit amb la publicació de *Vers une Architecture*⁹ (1922) i, conjuntament amb el seu cosí **Pierre Jeanneret**, *Els Cinc punts per una nova arquitectura*, és a dir: pilotis, terrasses-jardí, planta lliure, finestres longitudinals i l'estructura lliure de la façana. La seva influència s'estendrà pel continent i a Espanya arrelarà en una minoria d'arquitectes que desenvoluparan un Racionalisme peculiar on no es perdrà de vista la tradició mediterrània. Catalunya serà capdavantera amb el **Grup d'Artistes i Tècnics Catalans per el Progrés de l'Arquitectura Contemporània**¹⁰ (GATCPAC) que recolzat per la Generalitat bastiran edificis socials com la Casa Bloc de Sant Andreu (1932-1936) o el Dispensari Central Antituberculós (1934-1938), ambdós de **Josep Lluís Sert**, **Josep Torres Clavé** i **Joan Baptista Subirana**.

Fotografia feta per Sagarra i Torres al 1932 d'una recepció de Francesc Macià al grup d'arquitectes que formaven el Comitè Internacional per a la Revolució dels Problemes d'Arquitectura Contemporània (CIRPAC) que preparava el quart Congrés Internacional d'Arquitectura Moderna (CIAM). D'esquerra a dreta començant pel més baix podem veure: Garcia Mercadal, Sert, potser Jeanneret i Le Corbusier amb el seves típiques ulleres rodones de pasta i el seu corbatí (ANC1-585-N-10686).

⁸ Per Franco Purini, de les set tècniques d'invenció a l'arquitectura, la quart és la que fa servir el Racionalisme: *d'operacions de geometria simple sobre volums purs i textures elementals*" (La Arquitectura didáctica, 1984).

⁹ Per C. Rábanos (op. cit.) *Vers une Architecture*: ...no aporta nada nuevo respecto a los *Entretiens* [sur l'Architecture] de Viollet y, en contraposición, obtiene el reconocimiento oficial, aunque se trata de una simple reinterpretación, realizada a base de cambiar los dibujos y ejemplos y manteniendo el resto: funcionalismo, estructuras de origen industrial, volúmenes cúbicos, utilización del vidrio en paramentos murales, fachadas luminosas, racionalización de los espacios interiores...

¹⁰ El GATCPAC era el grup Est del "Grupo de Arquitectos y Técnicos Españoles para el progreso de la Arquitectura Contemporánea" (GATEPAC) que a la vegada era el representant espanyol del "Comité International pour la Réalisation de l'Architecture Contemporanie" (CIRPAC).

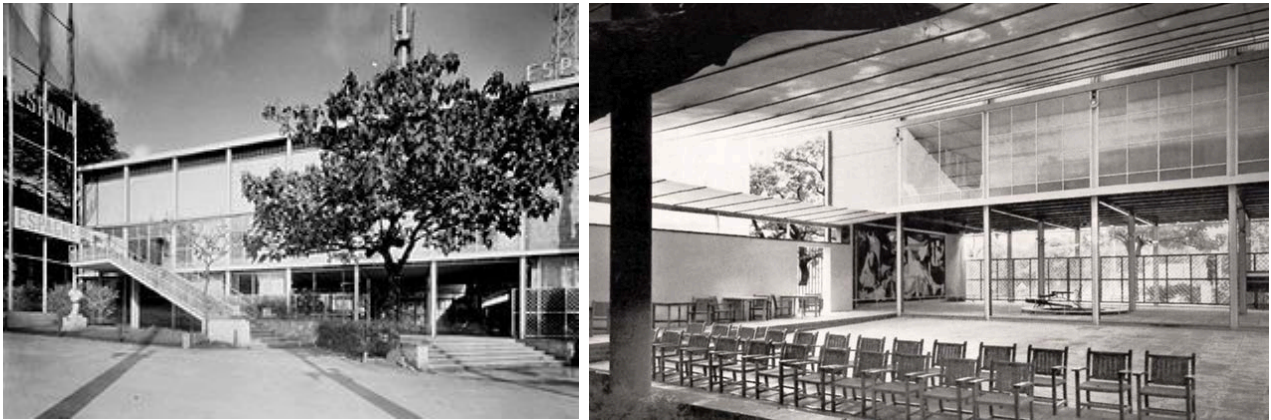
Domènec Escorsa va ser membre de **GATCPAC** i, tal com ha aclarit **Josefina Alix Trueba**¹¹ col·laborador actiu en l'emblemàtic **Pavelló de la República Espanyola** per l'**Exposició Universal de París de 1937**. El pavelló era un intent desesperat del govern espanyol per mostrar l'acció de la república i els avenços en educació, cultura i tradicions populars en contraposició als desastres de la guerra. Van participar els millors artistes del moment com ara **Joan Miró**, **Pablo Gargallo**, **Julio González**, **Alberto Sánchez**, **Josep Torres Clavé**, **Alexander Calder**, **José Gutiérrez Solana**, **Josep Renau**, **Federico Garcia Lorca** i, com no, **Pablo Picasso** amb el seu universal **Guernica**.

La situació del pavelló just al costat del d'**Alemanya** i la **Unió Soviètica** no presagiava res de bo. Els imperialistes edificis d'**Albert Speer**, arquitecte de Hitler, i de **Boris Iafán**, ideòleg del classicisme socialista, contrastaven amb el rigor racionalista del pavelló espanyol bastit amb una innovadora construcció en seca d'estructura vista i mòdols prefabricats. L'elegant solució espanyola no va ser valorada ja que la medalla d'or al millor pavelló va ser ex-aequo per les dues potències esmentades que per aquelles coses del destí es van situar enfrontades en l'esplanada de **Trocadero**.

Postal en color de l'exposició de París amb l'esplanada dels pavellons on sobresurten, per la seva desmesura, els d'Alemanya i la Unió Soviètica. La direcció de l'esdeveniment va tenir la recargolada pensada de confrontar, fit a fit, l'àliga nazi i la falç i el martell.

¹¹ Josefina Alix Trueba, *Pavellón Español Exposición Internacional de París 1937*, catàleg d'exhibició, Centro de Arte Reina Sofia, 1987.

Vista exterior i del pati interior del pavelló espanyol amb el Guernica al fons.

L'ambaixador espanyol a França, **Lluís Araquistáin**, possiblement influenciat per l'agregat cultura **Max Aub**, va proposar el projecte del pavelló a **Josep Lluís Sert**, deixeble de **Le Corbusier**, mentre que el govern de Madrid ho feia a **Lluís Lacasa** impulsor de l'**Alianza de Intelectuales Antifascistas en Defensa de la Cultura** i reticent amb el **Racionalisme**. El poc temps disponible va fer que guanyés força la proposta prefabricada de Sert davant la construcció a "l'espanyola", de maons, de Lacasa¹². La Generalitat de Catalunya va formar una Comissió pròpia per l'Exposició nomenant com a president a **Antoni M. Sbert** i com a membres a **Domènec Escorsa** i **Antoni Bonet Castellana** que es sumaran a la tasca d'aixecar el pavelló. El quatre arquitectes, als que s'afegirà **José Lino Vaamonde** que substituïa a l'escriptor **José Bergamín** com Comissari General Adjunt, van treballar colze a colze amb els artesans i els artistes per presentar el millor de l'art espanyol¹³. Passada l'Exposició es separant en una diàspora que els portarà als quatre punts cardinals des de l'URSS a Sudamèrica passant per Estats Units on Sert va arribar a ser degà de la Universitat d'Arquitectura de Harvard.

Domènec Escorsa Badia

Va néixer a **Barcelona** al 1896 entre el carrers de l'Hospital i el de la Cera¹⁴. El pare, mestre d'obra, era admirador d'**Antoni Gaudí** i aconseguí que el fill fos acceptat com a aprenent en les obres de la **Sagrada Família**. Va durar poc ja que als tres mesos va ser acomiadat per **Josep Maria Jujol**¹⁵ no per poc treballador sinó per poc religiós. El cercle de col·laboradors de **Gaudí** eren devots creients i no concebien la vida, ni tampoc l'arquitectura, sense Deu. Escorsa, com molts joves de la seva generació, va quedar seduit pels ideals revolucionaris de l'època pels quals justament la religió era l'opi del poble. Ara bé, hi va haver que van durar menys al costat de Gaudí, concretament **Josep Lluís Sert** tot just un mes. Escorsa, que va travar una gran amistat amb Sert, sempre recordarà aquesta anècdota que els abocava cap al **Racionalisme**. Tots dos s'afiliaran al **GACTAC** i treballaran en el mític pavelló de la república espanyola del 1937¹⁶. D'aquella experiència

¹² X. Rodríguez Marcos, *80 años del Guernica. El pabellón Español: La primera casa del Guernica*, El País, 3 d'abril de 2017.

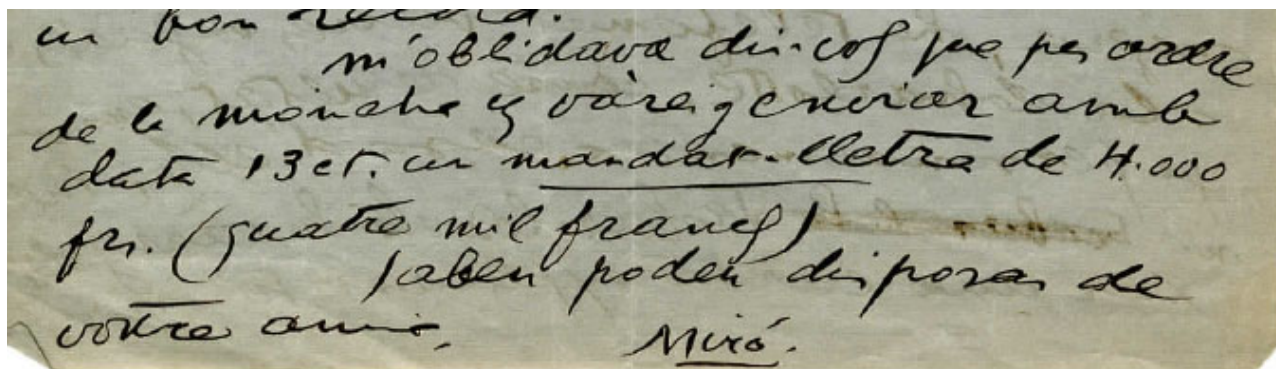
¹³ Henry Vicente Garrido, *De Europa y Asia, Elogio de la trashumancia*, Arquitectos, 11 de juny de 2010.

¹⁴ En el recull d'escrits de l'arquitecte Enric Tous fet per la UPC al 2015 en el llibre: *Enric Tous, L'arquitecte i la vida, Sobre Gaudí i altres escrits* és on hem trobat la majoria de dades que la vida d'Escorsa. Tous va visitar diverses vegades a Escorsa tan a Béziers com a Barcelona i ho va explicar en els seus escrits.

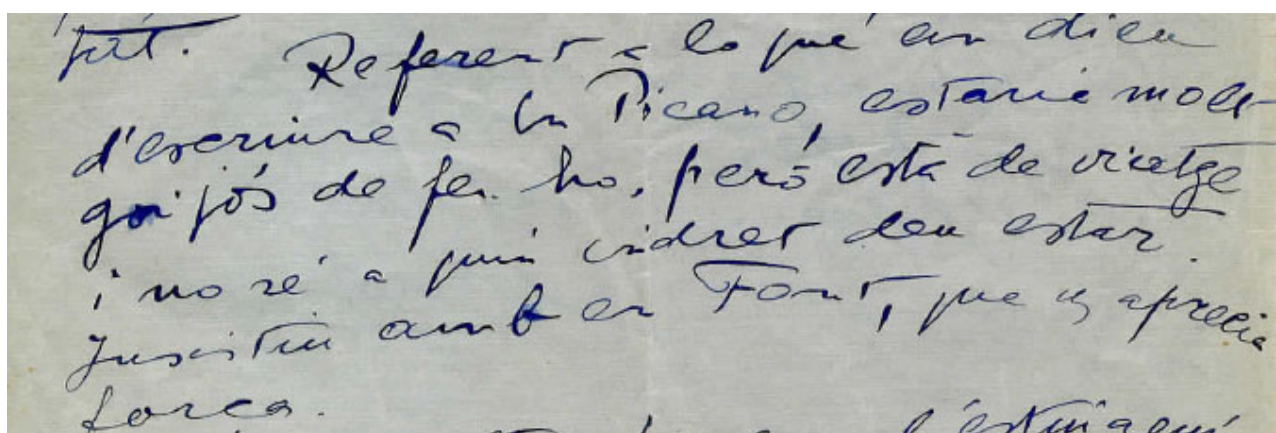
¹⁵ Antoni Gaudí va comptar amb Josep Maria Jujol i amb Rubió i Bellver, tots dos també tarragonins, com a estrets col·laboradors i de fet hi ha molt d'ells en les obres gaudinianes.

¹⁶ Xavier Barral i Altell comenta una sucosa anècdota que li havia explicat Escorsa quan es construïa el pavelló sobre Dalí: *A Dalí el vaig treure jo. Venia d'un festival on havien participat tots els intel·lectuals addictes a Mussolini: Martinetti, D'Annunzio... i venia a*

quedarà una gran relació amb artistes que marcaran l'art del segle XX com Pablo Picasso o Joan Miró tan és així que aquests faran tot el possible per ajudar a Escorsa i a la seva família durant la guerra civil i l'exili.

un bon record.
m'oblidava dir-vos que per ordre
de la moncha y voreig enviar amb
data 13 et. un mandat. Letra de 4.000
fr. (quatre mil francs)
també podreu disposar de
vostre amic,
Miró.

Just. Referent a lo que em dicu
d'escriure a la Picasso, estaria molt
goyós de fer-ho, però està de viatge
i no se a quin indret deu estar.
Justicia amb el Font, que u aprecia
força.

Retall de la carta de Joan Miró del 22 de març de 1939 des de París per explicar a Escorsa les gestions que estava duent a terme per treure al seu cunyat del camp de concentració de l'Arieja i també informar-li que Moncha Sert, dona de l'arquitecte, li havia enviat diners. A sota retall de la carta de Miró del 27 de juliol de 1939 comentant-li que havia demanat a Picasso ajuda pel seu cunyat (ANC1-835-7-44).

Escorsa farà mans i mànigues per sortir de França cap a Amèrica sense èxit. Ho intentarà per diverses vies infructuosament. Havia estat declarat com a "intel·lectual" pel **Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles** (SERE) de la República fet que li donava preferència sobre la resta de refugiats, però ni així va aconseguir deixar Europa. Les cartes del SERE anaven anunciant-li la imminent partida sense que es produís. El mateix Miró, en una carta des de París del 27 de juliol de 1939¹⁷, li comenta que vist que no tenia notícies seves pensava que ja havia marxat. També el tranquil·litza comentant-li que si **Juan Larea**, membre de la Junta de Cultura Espanyola del SERE, portava el seu cas acabaria anant-se'n. Fins i tot Sert l'animava a no deixar d'intentar-ho i en una carta del 5 d'abril de 1947 li relatava les possibilitats de feina en diversos països americans. Escorsa, no obstant, semblava fer-se a l'idea de quedar-se a França essent conjuntament amb **Gabriel Pradal**, els únics arquitectes espanyols que arrelaran en territori gal. Ara bé, dels dos, només Escorsa, tot i les penúries, re farà la seva vida professional a Béziers.

protestar perquè donàvem feina a Picasso, Miró, i a ell no. Sert me'l va passar. Juntament amb Jaume Miravittles, delegat de propaganda de la Generalitat, li vaig dir que no sabia com tenia la poca vergonya de presentar-s'hi... Li vam dir que se n'anés amb els feixistes i que no tornés a aparèixer. Se'n va anar plorant, dient pestes.

¹⁷ Epistolari català de Joan Miró 1911-1945 (2010)

Referent als teus projectes, hem pensat molt. Crec que a Sud America hi han possibilitats. El país més interessant es el Brasil, pero actualment atravesava un moment difícil, a causa de l'inflació deguda a la guerra. L'Argentina té les dificultats que saps a causa del regim. A Mexic continuan construint molt, i potser es el millor país si es fa també de constructor. La construcció en aquest país= passa moments difícils, crisis també deguda a l'adaptació de les indústries al nou cost de vida. Es fa molt poca construcció encara. La competència es molt gran, la vida ha pujat un 50% i cal revalidarse, cosa difícil. El meu consell fora que si vols sortir immediatament de França vinguis al Mexic. Crec pero millor esperis a finals d'estiu. Cap al Setembre esperem anar a Londres per el Congrés del CIAM, després passarem per Paris i esperem tenir l'alegria de veuret i abraçarte. Aleshores es possible qu'els nostres projectes per Sud America tinguin mes cos.

Retall de la carta de Sert del 5 d'abril de 1947 des de Nova York explicant a Escorsa les possibilitats de feina de cada un dels països que coneixia (ANC1-835-T-52).

El mateix 1947 Escorsa obté el segon premi en el concurs per la **Clínica Mutualista** d'aquesta ciutat, com diu **Henry Vicente Garrido** (veure nota 13) era quelcom impensable per a un refugiat espanyol en la França de postguerra. La gesta arribarà a oïdes d'altres refugiats com **Josep Quero Morales**, president del Consell Consultiu del govern francès pels refugiats espanyols que li escriurà dient:

No vull acabar sense felicitar-te, molt cordialment per l'èxit obtingut en el concurs per la Clínica Mutualista de Béziers. En la teva situació un segon premi és el reconeixement d'una gran victòria moral.

El concurs era un dels primers treballs amb el seu nou soci **Pierre Jeanneret**. Aquest acabava de partir peres amb el seu cosí germà **Charles-Édouard Jeanneret** més conegut com **Le Corbusier**. Pierre, deu anys més gran, era un comunista de pedra picada al que l'incomodava la lleugeresa amb la que el seu cosí acceptava tot tipus de clients des de la **URSS** dels soviets a la **Itàlia** fascista passant pel règim col·laboracionista de **Vichy**¹⁸.

Pierre trobarà amb Escorsa una ànima bessona per ideologia, tarannà i visió arquitectònica, amb ell compartirà estudi i a ell li cedirà el seu pis del carrer Jacob Schneider a la seva mort. Quan Le Corbusier rep l'encàrrec de projectar **Chandigarh** com a nova capital federal pels territoris del **Panyab** i **Jariana** a l'Índia, demanarà al seu cosí portar-lo des de Béziers. Després d'una etapa de gran il·lusió Le Corbusier perdrà l'interès pel projecte. Els somnis d'una obra monumental i definitiva s'esfumaven davant de les demandes d'habitatge massiu i econòmic de les autoritats socialistes de l'Índia. Les obres passaran a ser tutelades per Jeanneret i Escorsa que durant quinze anys les dirigiran fins a la mort de Pierre al 1967. Poc després, amb l'encàrrec acabat, Escorsa va tancar el despatx.

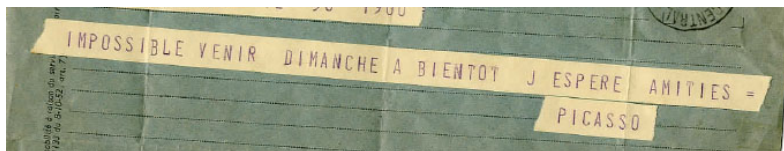
Le Corbusier davant la necessitat de construir de forma ràpida i econòmica a l'Índia va pensar en les voltes a la catalana que havia vist a Barcelona de la mà de **Josep Lluís Sert**. La col·laboració

¹⁸ Les darreres publicacions no el deixen ben parat: *Un Corbusier*, de l'arquitecte François Chaslin, y *Le Corbusier, un fascisme français*, del periodista Xavier de Jarcy (ambdós 2015).

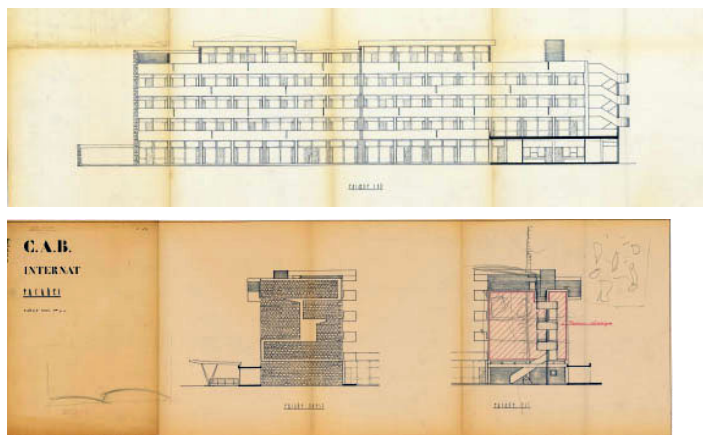
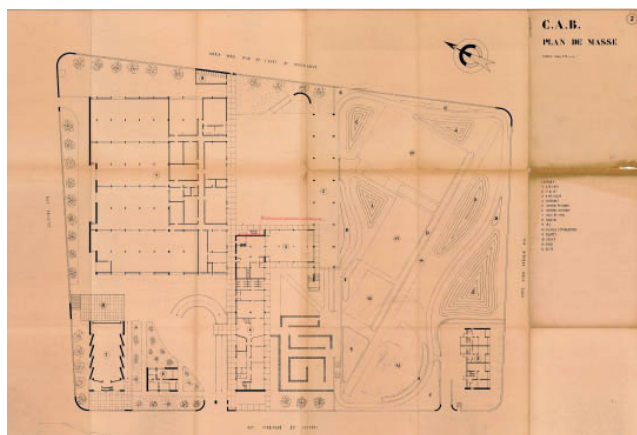
d'Escorsa en aquest tema era perfecte ja que havia viscut entre les voltes que feia el seu pare. Com l'arquitecte suís no acabava d'entendre el funcionament aquesta tecnologia demanarà per carta a Escorsa multitud de detalls¹⁹ i, fins i tot, aconseguirà que pronunciés una conferència al seu estudi del carrer Sèvres 35 de París pels seus empleats. Finalment demanarà a Escorsa la recerca de paletes catalans pels projectes que tenia entre mans però com Escorsa no volia tornar a l'Espanya franquista per por a ser empresonat els va buscar a Itàlia, concretament, a l'illa de Sardenya. Així doncs, seran dos paletes sards el que faran la primera casa amb volta de Le Corbusier: **la casa Jaoul**²⁰ segons el croquis que poc abans havia presentat en el Congrés Internacional d'Arquitectura Moderna **CIAM VII** en Hoddesdon, Regne Unit.

L'any 1951 l'estudi **Jeanneret & Escorsa** guanyarà el concurs pel **Centre d'Apprentissage de Béziers** -avui Lyceé professionnel Jean Mermoz- amb **Jean Prouvé** per l'entramat metàl·lic de la façana. Escorsa intentarà la col·laboració de **Pablo Picasso** i de **Le Corbusier** en la decoració dels testers sense que s'acabés de concretar. L'edifici del més pur racionalisme és per **Henry Vicente** (veure nota 13) la millor obra de Jeanneret lluny del seu cosí i un dels edificis més rellevants de l'arquitectura de l'exili espanyol. No ens pot estranyar doncs que avui formi part del patrimoni arquitectònic francès del segle XX en la categoria de monument.

En 1957 Escorsa tornarà a col·laborar amb Sert en el projecte de Marina a l'arxipèlag Frioul, a les illes de Pomégues i Ratonneau, a la Costa Brava francesa. Un any després començaren els projectes andorrans que s'allargaran fins el tancament del seu estudi. D'aquesta etapa la bibliografia simplement comenta que la família sabia que havia treballat a Andorra però sense més indicacions. Amb la restauració de la democràcia a Espanya i la legalització del partit comunista Domènec Escorsa va tornar a Barcelona gràcies a l'ajut del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya i, com no, dels seus amics Miró i Sert. S'establirà en un modest pis del carrer de la Indústria 103 on el visitarà Enric Tous com recollirà en els seus escrits (veure nota 14).

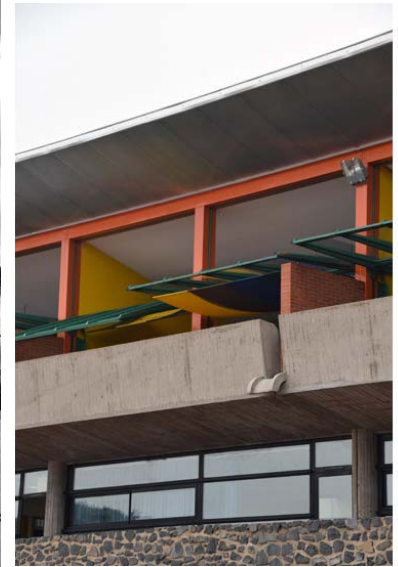
Retall del telegrama de Picasso anunciant que no pot anar a Béziers

Pla de masses i alçats del projecte del Lyceé de Béziers (ANC1-835).4

¹⁹ Devem la major part de la correspondència d'Escorsa a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

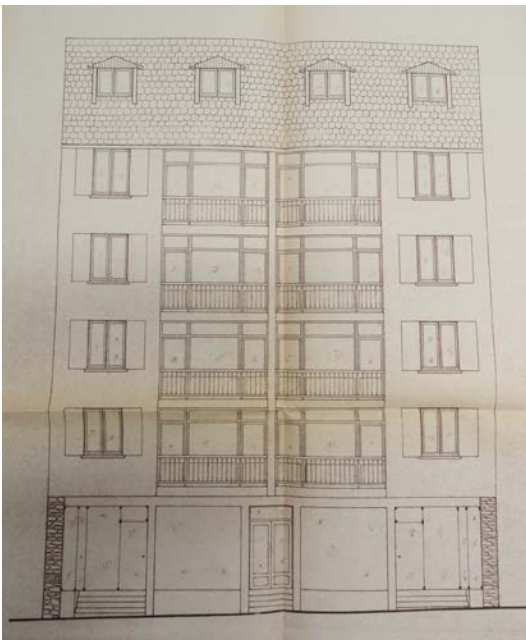
²⁰ Com ja van comentar en l'article *Fem una volta?* Le Corbusier no emprarà la volta com a element portant sinó com a encofrat perdut eliminant les seves virtuts portants per quedar-se únicament amb els valors expressius.

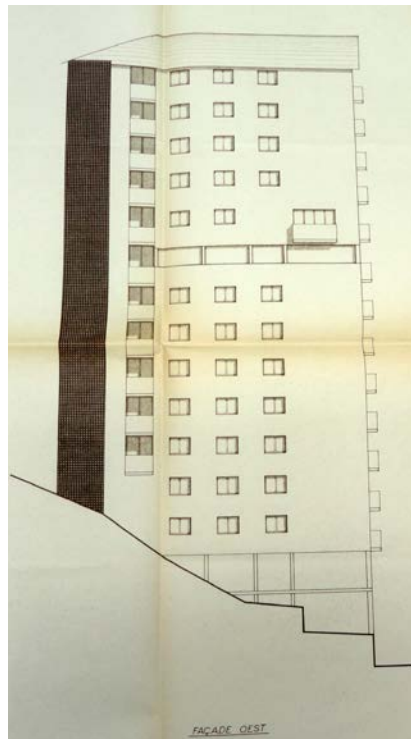
Fotografies de Carolina Serra, Architecte du patrimoine, del lyceé de Béziers de Jeanneret, Escorsa i Prouvé.

OBRES ANDORRANES

Escorsa va treballar a Andorra sense el seu soci. Tots els documents entrats al Consell General²¹ porten només el seu nom. Des de 1958 a 1961 presentarà quatre projectes des de l'estudi del 35 de l'Avinguda de la República de Béziers i de 1965 a 1966 sis des del despatx del 2 de la Rue du Général Pailhes. Els primers es situaren tots a Andorra la Vella i seran:

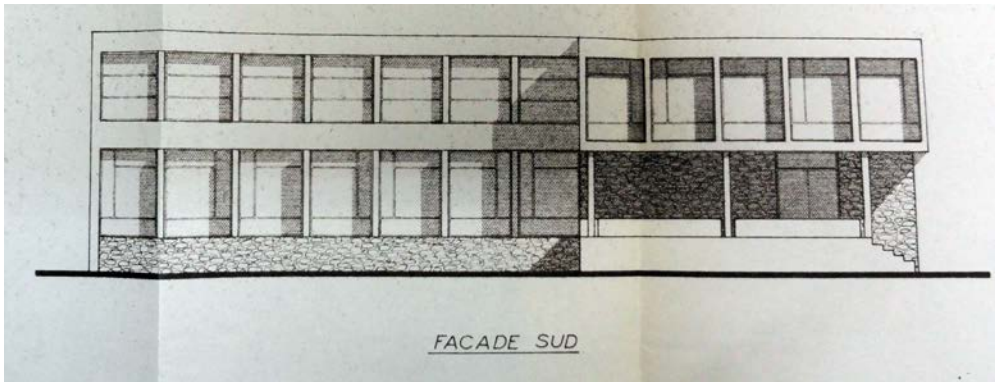

Edifici de pisos pel Sr. Prat datat el 23 d'octubre de 1958.(Exp.Ordenament Territorial 1958-003).

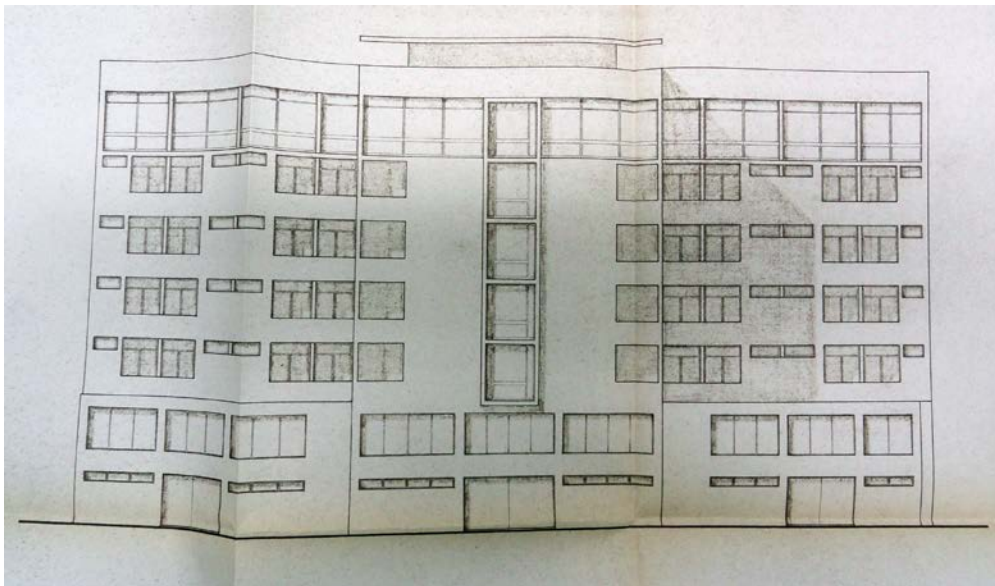

Edifici de pisos pel Sr. Francesc Font datat el 3 de març de 1961, (Exp.Ordenament Territorial 1961-007)

²¹ En el marc de l'encàrrec del ministeri de Cultura al comitè andorrà d' ICOMOS sobre l'arquitectura del segle XX l'Arxiu Nacional d'Andorra ens va passar un llistat complet de totes les llicències d'obres des de l'any 1950 fins a l'any 2000 amb dades puntuals, no sempre completes, referides a l'any, la propietat i l'arquitecte. Després un llarg procés de revisió vam localitzar-ne les que apuntaven a Escorsa. L'historiador David Mas va revisar els expedients assenyalats i va fer les fotografies que reproduïm.

Edifici industrial dedicat a editorial¹ pels germans Casal datat 11 de març de 1961. (Exp.OT 1961-008).

Establiment denominat gran hotel Riberpuig datat el 5 de setembre de 1961. (Exp.OT 1961-029).

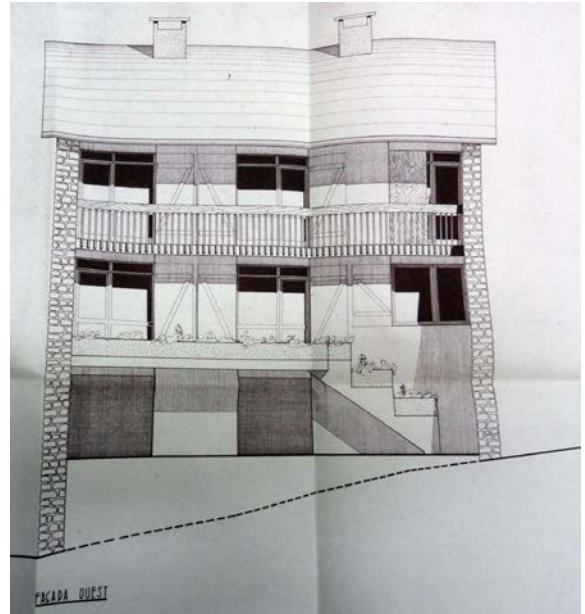

Foto del que queda a la vista de l'edifici de Francesc Font a Andorra la Vella.

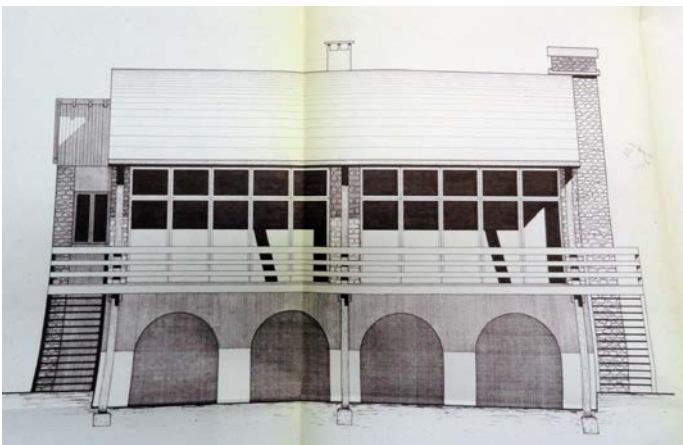
El segon tram de projectes es localitzen a l'Aldosa de La Massana en les urbanitzacions Les Costes, els tres primes, i Les Terres Majors, els tres següents. Tots presentats per Francesc Font, que devia haver quedat content de la cas de pisos que li va dissenyar a Andorra la Vella. Es tracta de:

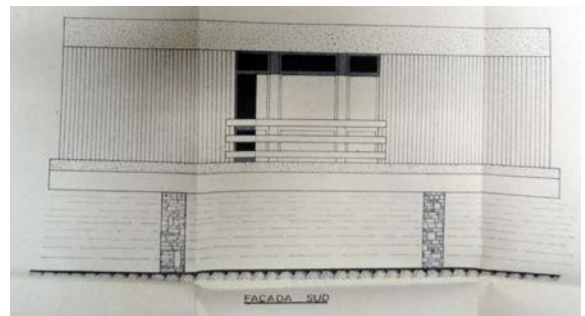
Xalet en la parcel·la número 45 de les Costes, de data 15 d'octubre de 1964.

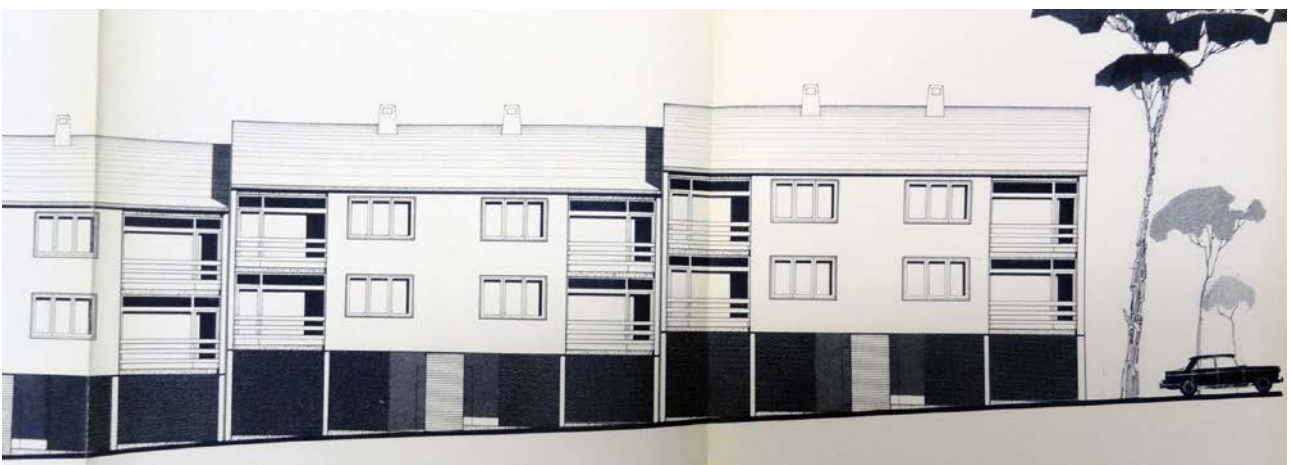
Xalet en la parcel·la número 41 de les Costes de data 26 d'octubre de 1964.

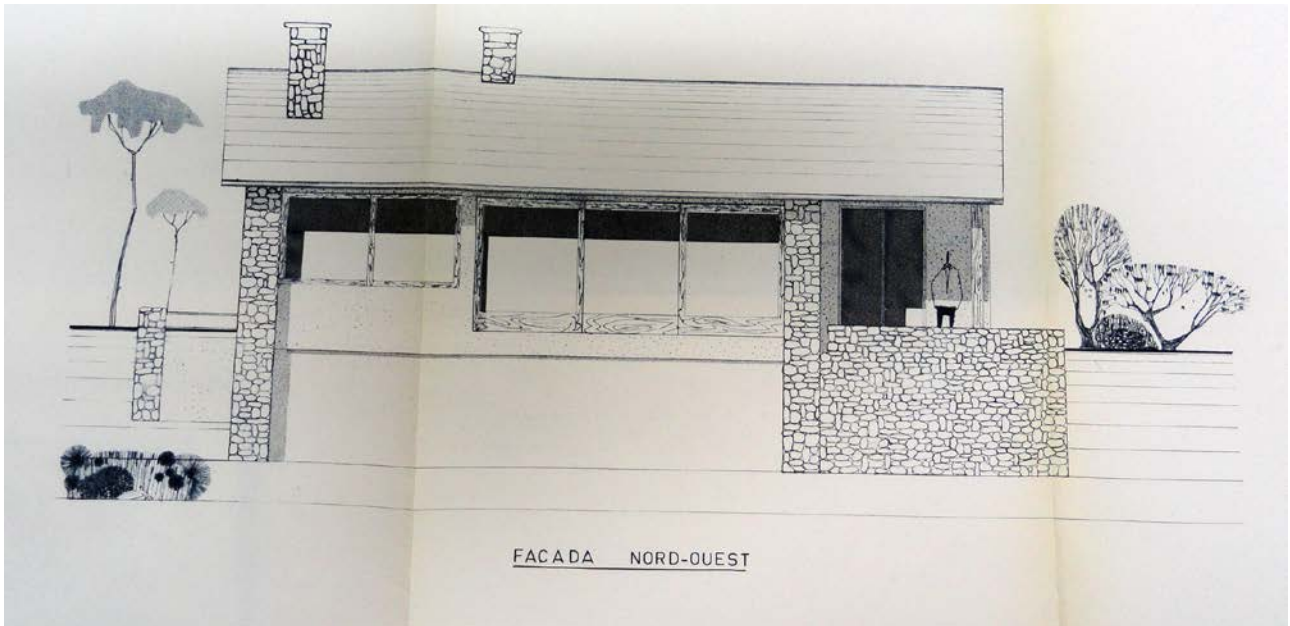
Construcció d'un snak-bar de les Costes, de data 18 de novembre de 1964.

Xalet a la parcel·la número 7 de Terres Majors, de data 12 de maig de 1966.

Edifici destinat a apartaments de Terres Majors, de data 20 d'agost de 1966.

Xalet a la parcel·la número 9 de Terres Majors, de data 29 abril de 1966.

Foto de l'edifici de la parcel·la número 45 de les Costes.

Foto de l'edifici de la parcel·la número 41 de les Costes.

Edifici que va substituir a l'snack-bar d'Escorsa.

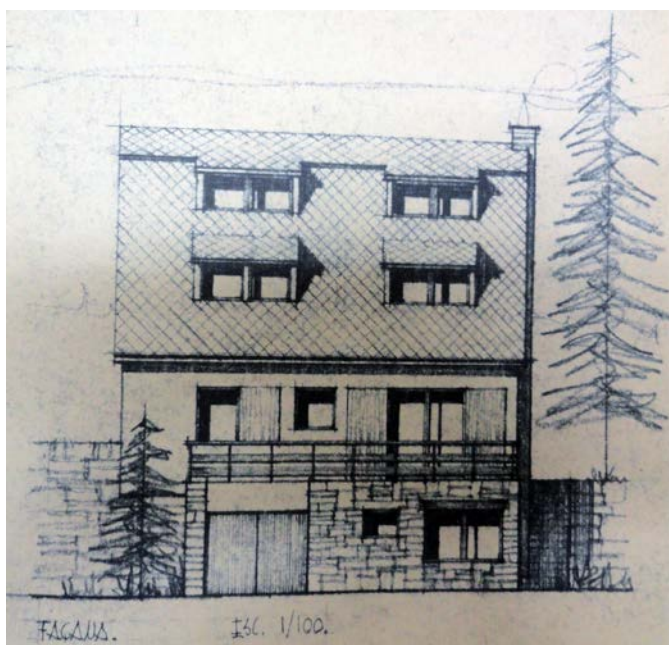
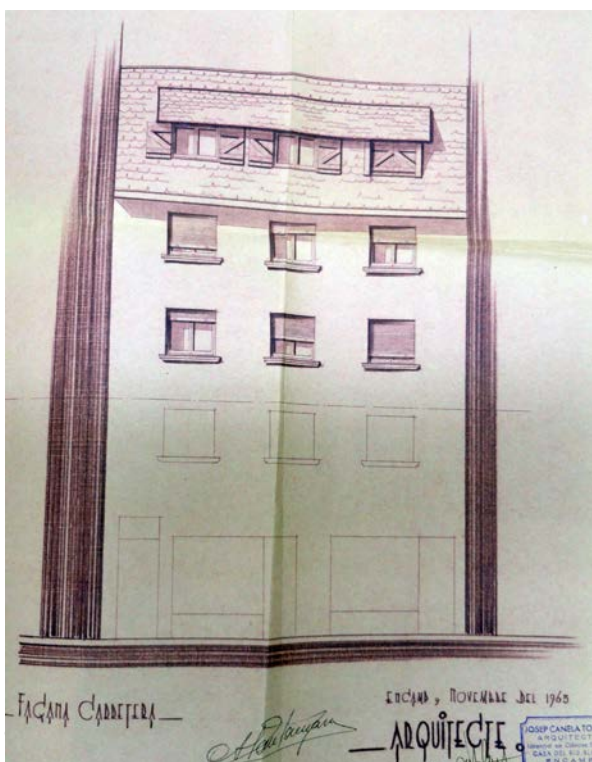

L'edifici d'apartaments remodelat.

Edifici les Costes d'en Giberga, possiblement d'Escorsa.

Com podem veure els projectes andorrans d'Escorsa són exemple d'un Racionalisme atent a la tradició en la línia de Sert i del darrer Le Corbusier, sobre tot a les vivendes unifamiliars, més proclius a integrar-se al lloc. Recordem que la fase inicial del moviment Racionalista rebutjava el passat. Era **mecanicista i antinaturalista**. Tractava de "produir"²² objectes abstractes que poguessin situar-se en qualsevol punt del planeta sense cap contacte amb l'entorn. No obstant els seus impulsors van veure que per donar una millor resposta a les exigències climàtiques dels diferents indrets i augmentar l'acceptació social de les seves obres calia mirar a la construcció tradicional a la que començava a tenir com quelcom proper pel seu antiacademicisme. En aquesta línia els projectes andorrans d'Escorsa transmeten una claredat volumètrica i compositiva gens usual per l'època. Només cal veure la nitidesa dels seus dibuixos, en comparació a qualsevol dels que van presentaven al país altres arquitectes reconeguts, per adonar-nos de la qualitat arquitectònic del català.

Alçats de dos projectes d'arquitectes força a Andorra en l'època andorrana d'Escorsa. El primer és de Josep Canela, conegut pels edificis escolars que va aixecar al país en la dècada dels seixanta. El segon és de Manel Baldrich arquitecte de la Diputació de Barcelona i autor dels *Hogares Mundet* d'aquesta ciutat. Salta a la vista la diferència de qualitat entre aquests alçats i els de l'Escorsa reproduïts més amunt.

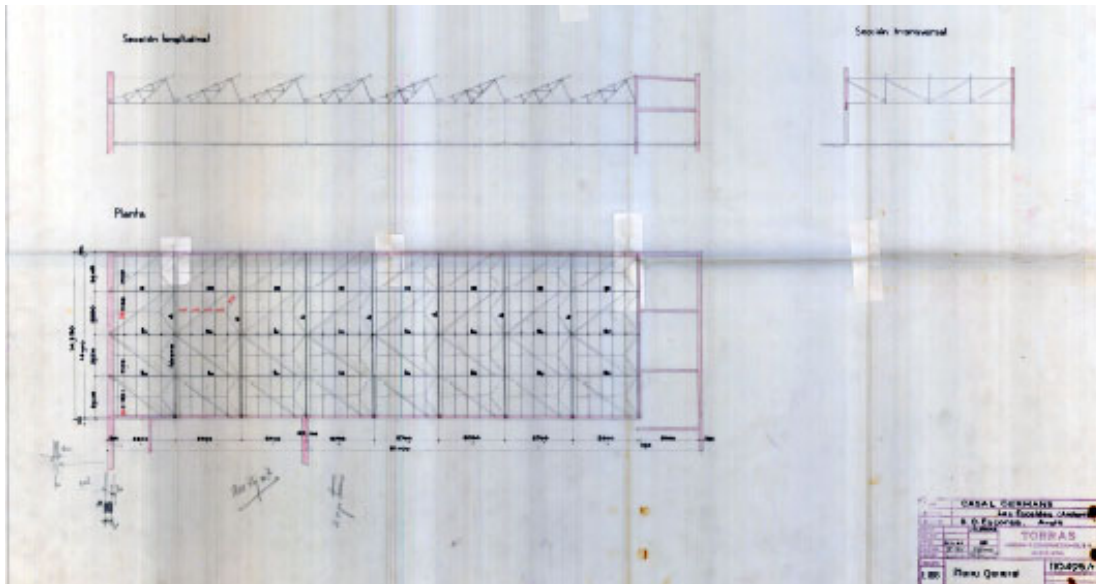
EDITORIAL CASAL I VALL

L'obra més interessant de Domènec Escorsa al país va ser l'editorial **Casal i Vall** a Andorra la Vella (1961-2013)²³. Es tractava d'una tipologia edilícia nova perfecte per aplicar els principis racionalistes de Le Corbusier i Pierre Jeanneret. Hom podia veure sense massa esforç l'aplicació de la planta lliure a l'interior, dels *pilotis* a l'entrada o de la finestra correguda a la façana posterior.

²² La "machine à habiter" que dirà Le Corbusier: racional, industrial, prefabricada.

²³ Sobre el seu enderroc veure l'article d'A. Luengo: *Casal i Vall, a terra* a El Periòdic.ad, 3.10.2013.

L'edifici es trobava en una parcel·la plana i rectangular mitgera a ponent amb un edifici de vivendes i envoltada pels carrers Prat de la creu, Pompeu Fabra i Fiter i Rossell a migdia, llevant i nord. Era un prisma que s'arreglerava contra la mitgera i el carrer Fiter i Rossell per deixar un pati lateral i un jardí frontal. S'organitzava en tres volums correlatius: el paquet d'oficines, el cos central i el taller final que amagaven una coberta en dents de serra orientada a nord.

Escorsa va encarregar l'estructura a l'empresa Herreria i Construcciones Torras el càlcul de la nau buscant una planta lliure. Aquesta empresa era la més gran del sector a Catalunya i capdavantera en la tecnologia metal·lúrgica (ANC1-631).

El primer volum era un element de dos alçades que s'aixecava sobre un sòcol revestit de pedra. El pis superior volava en la cantonada sud-est per marcar l'entrada principal, on es recolzava en tres *pilotis*, i protegir els molls de descàrrega lateral. Amb aquest sol gest Escorsa aconseguia definir la cara representativa de l'edifici, confrontada amb l'artèria principal, el carrer Prat de la Creu i, alhora, resoldre funcionalment l'entrada de mercaderies pel costat. El *brise soleil* vertical de la façana migdia recorda altres edificis similars com l'editorial Gustavo Gili de Barcelona obra de Joaquim Gili i Francesc Bassó premiat al 1961 amb el FAD d'arquitectura.

Fotografia estreta de Wikipedia.es de la façana de l'editorial Gustavo Gili.

Fotografies de l'autor, any 2004.

El cos central només presentava una façana est on un seguit de plecs verticals cercaven la llum de nord. Es tractava d'obertures amb un angle complementari a la inclinació dels dents de serra de la coberta de tal forma que interiorment creava una cadència de talls d'iluminació natural de gran efecte estètic.

El darrer volum era un peça prismàtica definit per dos potents contrastos. Per un costat el ters pany posterior es contraposava a la rugositat del tester revestit de pedra. Per altre, dos llarguissims talls horitzontals de finestres corregudes s'oposaven a l'alta xemeneia de planta lobulada que recorda a l'homònima Le Corbusier en la seva Unité d'Habitation.

Fotografia de la mitgera a la que s'arramblava l'editorial i on va quedar marcada la silueta amb dent de serra de la seva coberta.

Escaldes-Engordany, octubre 2017

ENRIC DILMÉ
dt. arquitecta

T. +376 869 558 • www.enricdilme.com

Av. Fiter i Rossell 109 • local 2
AD700 Escaldes-Engordany • Andorra